

odkazováním na specifické hodnoty pak členové a členky daného národa konstruují existenci svého národního společenství jako smysluplnou a legitimní. A nejenže symboly, tradice atd. slouží jako zdroje pro pocity smysluplné národní existence, ale jejich interpretace a reinterpetace jsou dokonce nezbytnou podmínkou pro samotnou existenci národa, protože právě interpretace a reinterpetace národních tradic, mýtů, hodnot a historie tvoří jádro národní identity.

Kulturní zdroje národní identity

Mýty o předcích a počátcích národního společenství jsou kulturním zdrojem spojeným s tou dimenzí národní identity, která se týká představ o „našich“ kořenech a představ o tom, kým jsme. Jsou tedy úzce spjaty s procesem sebevymezení národního společenství. V této oblasti se velmi silně projevuje provázanost národa se staršími politicko-kulturními tradicemi (hierarchie, úmluva, republika) i s kulturním odkazem dřívějších *ethnie*, pokud na etnický odkaz může vzniklý (či vznikající) národ navázat. Klasickými mýty o původu národa jsou mýty o společných předcích, které v některých případech mohou být provázány s obecnějšími mýty a náboženskými představami o původu světa a lidstva (jako tomu bylo například ve starověkém Egyptě), ale převážně mýty o dávných předcích fungují samostatně a mezi nimi a mýty o vzniku světa je jen volná souvislost.

Tam, kde lze navazovat na starší etnické tradice, vycházejí národní mýty o předcích z těchto tradic, z rodokmenů předávaných ústně či zapsaných do kronik nebo zaznamenaných v rámci epických básní, přičemž „tyto příbuzenské mýty o etnickém původu a o etnickém odkazu předků jsou často spojeny s pamětí na migraci a s rituály, symboly a mýty sdíleného kultu, který spojuje člověka s kosmem a světuje svaz rodin pod božskou ochranu. Čím více jsou genealogické mýty a paměť na migraci provázány s kultem a jeho rituály, tím silnější vazby a pocity vznikají mezi členy dané komunity“ [Smith 2001: 108–109]. Mýty o společném původu posilují přesvědčení o pokrevní spřízněnosti, a tak i představu o národu jako jedné velké rodině, kde jsou si členové navzájem bratry a sestrami⁵⁹. Příkladem těchto mýtů o předcích a o původu jsou mezi jinými příběhy a rodokmeny (!) Starého zákona či legenda o Praotci Če-

59 Srov. [Anderson 2008], a to zvláště Úvod, kde autor v rámci definování národa zmiňuje pocity hlubokého, horizontálního soudružství a bratrství, které existují mezi členy a členkami národního společenství.

chovi, který svůj lid dovedl z míst, jež byla pustošena válkami, do země mlékem a strdím oplývající. V případě národů vzniklých na základě společenství osadníků a přistěhovalců pak mýty o původu mají podobu příběhů o prvních osadnících, o přátelských i méně přátelských setkáních s původními obyvateli apod. Jako příklad zde mohou posloužit příběhy o Mayflower a Otcích poutnicích, příběhy o Pocahontas a o pomoci poskytnuté Indiány, která se každoročně připomíná v Den díkůvzdání, či v kolektivní paměti obsažené vzpomínky na indiánské války.

Národní mýtus o původu ovšem nemusí vždy klást klíčový důraz na rodové pospolitosti, ale může mít podobu vzpomínky na vědomé založení politické pospolitosti, což je příklad mýtů o založení Říma či o švýcarském spříseženství ustaveném na louce Rütli. Mezi mýty o původu národního společenství mohou také zaujímat významné místo líčení konverzí od pohanství k „pravému“ náboženství, jak dokládají příběhy o křtu Chlodvíka či kyjevského knížete Vladimíra. Častou situací je, že jeden národ má k dispozici více mýtů o původu, což dobře ilustruje příklad Francie, kde spolu koexistují mýty o „našich galských předcích“, doplněné o legendu o Chlodvíkově křtu a občanský mýtus o vzniku republiky, který je každý rok připomínán při oslavě pádu Bastily⁶⁰. Bez ohledu na to, jakou konkrétní podobu mýty o původu národa mají, jejich funkce je vždy stejná. Posilují pocit kolektivní sounáležitosti mezi současníky i napříč generacemi, neboť vzbuzují hrdost na vlastní národ a upevňují přesvědčení o oprávněnosti existence daného národního společenství, jakož i o jeho případné starodávnosti (odvěkosti).

Mýty o vyvolenosti jsou kulturním zdrojem spojeným s tou dimenzí národní identity, která se týká představ o povaze „našeho“ společenství a o jeho osobitosti oproti jiným národům. Obzvláště těsně bývají spjaty s procesem symbolické kultivace. *Symbolická kultivace* zahrnuje širokou paletu etnických vzpomínek, symbolů, hodnot, mýtů a tradic“ [Smith 2009: 48], kam patří například legendy o skutcích hrdinů, svatební a pohřební tradice, oslavy svátků, symbolicky významné části ošacení, emblemy a jazyk, mýty o migraci a o osvobození a také sem patří základní hodnoty dané pospolitosti – její pojetí posvátnosti, hrdinství, spravedlnosti apod. a její *sdílené sociálněnormativní představy*⁶¹.

60 O proměnách oslav a interpretací 14. července viz [Amalvi 1984].

61 Termín „sdílené sociálněnormativní představy“ používám jako významový převod termínu „social imaginary“ Charlese Taylora, který jej definuje jako: „the ways people imagine their social existence, how they fit together with others, how things go on between them and their fellows, the expectations that are normally met, and the deeper normative notions and images that underlie these expectations“ [Taylor 2004: 23]. O obtížích spojených s překladem termínu *social imaginary*

Mýty o vyvolenosti a/nebo o speciálním poslání, které je národu svěřeno, patří mezi jedny z nejvlivnějších, nejtrvalejších a nejdolnějších kulturních zdrojů. Zmíněná odolnost a trvalost je obzvláště silná, pokud jsou představy o vyvolenosti a zvláštním poslání součástí náboženství, a tedy oblasti posvátna. Je možné rozlišit dva základní typy mýtů o vyvolenosti, totiž klasický, kdy je národ přímo vybrán božstvem či božstvy, aby sloužil Bohu svému, byl za světlo pohanům a vůbec vnášel do světa Boží vůli⁶², a pak misionářský mýtus o speciálním poslání, které daný národ má, být přímo s ním Bůh úmluvu neuzavřel. Druhý typ mýtu o vyvolenosti se inspiruje mýtem prvním a vlastním způsobem jej rozvíjí, což se děje zvláště v situaci, kdy dotyčná *ethnie* či národ existují v prostoru některého ze světových náboženství a členové *ethnie*/národa jsou sami členy dané náboženské obce. Dobrým příkladem druhého typu mýtu o vyvolenosti jsou středověká křesťanská království, která jejich hodnotaři a kronikáři označují za obránce pravé víry, šířitele křesťanské zvěsti mezi pohany apod.

Mýtus o národním poslání pak získává specifickou dynamiku u protestantských *ethnie* a národů. Reformovaní (zvláště kalvinisté, ale nejen oni) totiž přicházejí s novými interpretacemi starozákonní úmluvy mezi Bohem a jeho vyvoleným lidem. Společenství vyvolených totiž nevymezují jen v rámci do té doby převažující výkladů, tedy buď etnicko-eticky (vyvolenými jsou členové židovského etnika, kteří dodržují boží přikázání), anebo v rámci křesťanské teologie (vyvolenými jsou ti, kteří přijali křesťanství a přijímají autoritu církve). Reformovaní ve své interpretaci starozákonního příběhu oslabují etnický moment, a naopak zdůrazňují povinnost dodržovat Boží přikázání a usilují o ustavení společenství, které bude založené na jediném a všem sdíleném souboru morálních

do češtiny, které jsou důvodem, proč v textu volím významový převod termínu, a nikoliv doslovný překlad, viz [Štěch 2010: 28–30]. Významový převod *social imaginary* jako „sdílené sociálněnormativní představy“ přebírám od [Lánský 2011]. Podrobněji o *social imaginary* viz [Taylor 2004: zvláště kapitola 2, Taylor 2007: kapitola 5, zvláště pak s. 172–176]. Obecně o významu normativních představ, resp. hodnotových orientací, pro udržování etnických hranic a identit viz [Barth 1969].

62 Klasickým příkladem tohoto typu vyvolenosti je starozákonní uzavření úmluvy mezi bohem a „lidem izraelským“, čímž se ze „synů Izraelských“ stává „lid svatý“. Viz následující promluvy boha v knize Exodus 19,5–6: „Protož nyní, jestliže skutečně poslouchati budete hlasu mého, a ostříhati smlouvy mé, budete mi lid zvláštní mimo všechny lidi, ačkoli má jest všechna země. A vy budete mi království kněžské a národ svatý.“ A dále Exodus 22,31: „Lid svatý budete mi.“ A ještě například Exodus 23,24–27: „Nebudeš se klaněti bohům jejich, ani jim sloužiti, aniž dělati budeš tak, jako oni dělají; ale z gruntu vyvrátíš je, a obrazy jejich na kusy stroskoceš. Sloužiti pak budete Hospodinu Bohu svému [...] Strach svůj pustím před tebou, a předěším všeliký lid, proti kterémuž vyjdeš, a způsobím, aby všickni nepřátelé tvoji utíkali před tebou.“

pravidel a které bude vyvoleným národem Božím a v němž si budou před Bohem všichni rovni. V souvislosti s reformací se pak objevují představy o konkrétních vyvolených národech, kdy konkrétní skupiny, například Angličané či Nizozemci, popisují sami sebe jako bohem vyvolené národy.⁶³

V evropském prostoru pak (mezi katolíky i mezi protestanty) představou o vyvolenosti a o poslání konkrétních království a národů vede ke vzniku mentality, kdy jsou lidé hluboce přesvědčeni o správnosti vlastní víry a o tom, že je správné jednat v souladu s touto vírou a tuto víru šířit. Tato *mentalita oprávněnosti a poslání* se pak postupně s tím, jak probíhá přechod od tradiční k moderní společnosti, transformuje v sekulární mýtus o poslání šířit civilizaci⁶⁴ do míst, kde její světlo ještě (dostatečně) nezáří, a přitom hrdě nést břemeno bílého muže. Mýtus o civilizačním poslání byl zvláště silný u národů, které měly koloniální panství, ovšem sekulární poslání se neomezuje jen na kolonie, což dobře dokládají Francií vedené evropské války legitimizované sekulárním mýtem o specifickém francouzském poslání šířit hodnoty rovnosti, volnosti, bratrství. V každém případě v moderní společnosti probíhají v souvislosti s mýtem o vyvolenosti ještě další změny. Zatímco v minulosti tyto mýty udržovali, symbolicky kultivovali a rozšiřovali hlavně kněží, což bylo logické, protože dané společenství bylo vybráno Bohem či šířilo Jeho slávu, tak v moderní společnosti jsou šířiteli, udržovateli a reinterpretátory mýtu o vyvolenosti učitelé, politici a intelektuálové, kteří se již nezaštiťují Bohem, ale *Dějiny* či *Přírodou*.

Představa o vyvolenosti a speciálnosti vlastního národa je přítomná u všech národních společenství, i když samozřejmě ne u všech je tak explicitní jako u židovského národa či u zmíněné Francie. Nicméně pokud se vznikající moderní národ nemůže jednoznačně přihlásit k nějaké explicitní a historicky zakořeněné tradici vyvolenosti, tak se pocit vyvolenosti rozvíjí v souvislosti s představou specifického národního osudu a v tomto osudu založeném poslání, které je třeba splnit, být toto poslání nemusí být vždy tak přelomové jako třeba šíření křesťanské víry či civilizovaného britského umění vládnout. Obecně platí, že představy o vyvolenosti a o speciálním národním poslání jsou rozvíjeny v úzké souvislosti s představami o společném národním osudu a o obětech, které je třeba

63 Podrobněji o pocitech vyvolenosti u protestantských Angličanů a Nizozemců a Skotů viz [Smith 2008: 122–130]. Podle A. D. Smithe dokonce můžeme mluvit o tzv. úmluvovém nacionalismu. Analýza vlivu protestantismu a jeho odkazu na anglickou národní identitu viz rovněž [Greenfeld 1992: 27–87].

64 Srovnej s [Wallerstein 2008].

pro naplnění tohoto osudu přinášet, a v souvislosti se vzpomínkami na zlatý věk národního společenství. Ostatně například v dílech Františka Palackého a Tomáše Masaryka jsou vazby mezi posláním, historií (resp. její určitou interpretací) a osudem dobře viditelné. Palacký interpretuje české dějiny z hlediska zvláštního poslání/osudu, které má český národ a kterým je „sloužití za most mezi Němectvem a Slovanstvem, mezi východem a západem v Evropě vůbec“ [Palacký 1968: 57]. Masaryk [Masaryk 2000, Masaryk 1995] pak vidí smysl českých dějin ve specifickém způsobu, kterým český národ v průběhu svých dějin realizuje obecné ideály humanitní.

Představa posvátné domoviny je výsledkem jednoho z procesů, v jejichž důsledku a v jejichž rámci vznikají národy, konkrétně procesu teritorializace⁶⁵. S procesem teritorializace společenství, tj. procesem vzniku specifických citových pout, která mají členové daného společenství k určitému území, se můžeme setkat v nejrůznějších historických a geografických kontextech a u nejrůznějších typů společenství.⁶⁶ Nicméně vazby ke specifickým místům, která jsou vnímána jako domov a vlast a jsou jasnými hranicemi oddělena od ostatního, vnějšího světa, jsou typické pro etnická a národní společenství. Přitom ovšem jeden z rozdílů mezi národem a etnickou skupinou spočívá ve skutečnosti, že byť některé *ethnie* mají území, které považují za svou vlast, tak etnické společenství může vzniknout a po určitou dobu existovat i bez kolektivně sdílených citových vazeb ke specifickým územím (jakkoli bez takovýchto vazeb nemůže většinou dlouhodobě přetrvávat), zatímco národ bez své „otčiny“ nejenže nemůže dlouhodobě existovat, ale bez vazeb k určitému území nemůže ani vzniknout. Důležitost citových vazeb k území pro národní a potažmo i etnickou identitu vyplývá ze dvou skutečností. Jednak z důležitosti připisované místu narození člověka, případně místu narození jeho předků, a jednak z role, kterou specifické území chápáné jako „naše vlast“ může hrát v procesu vytyčování a udržování kulturněsymbolických hranic.

V procesu teritorializace si členové daného společenství vytvářejí z území, které považují za svou vlast, specifickou *etno-krajinu* (*ethno-scape*), to jest území, které je neoddělitelné od „svého“ lidu (a naopak), protože určitý lid je chápán jako přirozená součást daného území, a zároveň je dané území vnímáno jako krajina, jíž zdejší lid pomohl vtisknout její nezaměnitelný ráz. Typickým příkladem symbiózy krajiny a „jejího“

65 O procesu teritorializace viz podrobněji in [Smith 2008: 31–36, Smith 2009: 49–50].

66 O primordialitě vazeb k území viz např. [Grosby 1995].

lidu jsou například Švýcaři, kteří jsou neodmyslitelně spjati s alpskými vrcholky a údolím, či Norové a „jejich“ fjordy, anebo Holanďané a „jejich“ hráze, poldery, kanály a větrné mlýny. Ke vzniku *etno-krajiny*, a tudíž k dovršení procesu teritorializace dochází působením procesů „naturalizace společenství“ a „historizace krajiny“. V prvním z těchto procesů jde o to, že společenství na daném území žijících obyvatel je vnímáno jako přirozený prvek dané krajiny, a v předchozích dobách zbudované stavby se staly neodmyslitelnou součástí této krajiny – jako například starověké pyramidy v Egyptě či v Mexiku, Stonehenge v Anglii, středověké hrady v Německu, boží muka a barokní kapličky v Čechách a na Moravě apod. Ve druhém z procesů je krajina přímo zapojena do historie a je vnímána jako neodmyslitelná součást dějin a kultury daného společenství – vlast je přece zemí, v níž žili a konali své skutky národní hrdinové, národní svatí a moudří mužové a ženy předchozích pokolení, vlast je místem, kde byla vybojována mnohá slavná vítězství a zakoušeny hořké prohry atd., přičemž na tyto události, činy a osoby mnohdy upomínají památníky, náhrobky, paláce, katedrály apod.

V důsledku procesů „naturalizace společenství“ a „historizace krajiny“ se pak určité území stává nejen „naší vlastí“, ale je „posvátnou půdou“, „svatou zemí“, ke které se je třeba chovat s náležitou úctou a obdivem. Jakkoli je celá vlast „posvátnou otčinou“, tak některá místa mají speciální status, protože právě na nich se odehrály činy slavných předků. Jedná se většinou o místa bitev; místa, kde národní svatí vykonali některé ze svých zázraků; a místa, která jsou spjata se životem, činy a smrtí národních hrdinů a hrdinek. Posvátnost domoviny jako celku i zvláště posvátných míst je pak připomínána a opěvována v hudbě, malířství i literatuře (např. Smetanova *Má vlast*, Máchův *Máj*, Füssliho obraz *Přísaha na Rütli* apod.).

Paměť či vzpomínky na zlatý věk jsou spojeny s tou dimenzí národní identity, která se týká národní minulosti, a jsou velmi úzce provázány s formováním a šířením veřejné kultury. Stejně jako v případě *mýtů o původu*, jsou i *vzpomínky na zlatý věk* úzce spojeny s tradicemi a historií etnického jádra, okolo kterého se zformovalo národní společenství. V případě vzpomínek na zlatý věk jsou zvláště důležité etnohistorie [Smith 2008: 67], což jsou uspořádané výklady a spisy o společné minulosti, které ovšem nemají status „pouhých“ mýtů, ale pojednávají o událostech „tak, jak se opravdu staly“, o velkých činech předků, o jejich strastech a úspěších. Příklady etnohistorií, které dobře dokládají jejich formativní úlohu, jsou například starozákonní texty ve starověkém Izraeli či spisy Hérodota a Thukydidy ve starověkém Řecku.

Představy o zlatém věku se vždy vyznačují kombinací následujících charakteristik: zlatý věk byl věkem politické a/nebo vojenské slávy, kdy národ žil v hojnosti a vzkvétal, kdy vznikala skvělá umělecká a náboženská díla, věda byla na vyšší své doby a budovaly se stavby, před nimiž se pozdějším generacím tají dech. Z hlediska veřejné kultury současného národa je důležité, že zlatý věk bývá vždy považován za věk, ve kterém byly v exemplární podobě uskutečňovány národní ctnosti, a to jak na kolektivní, tak individuální úrovni. Povinností současníků je tedy nezradit odkaz předků a v souladu s těmito jejich – a zároveň našimi – ctnostmi jednat a snažit se ideálu zlatého věku co nejvíce přiblížit. Odkazy na zlatý věk (případně věky, protože některá národní společenství mají vícero období, která považují za „zlatá“) se tak jako připomínka minulé slávy, jako výzva současníkům a jako příslib do budoucna objevují ve všech třech oblastech, jimiž je tvořena veřejná kultura. Jsou přítomné v systému veřejných rituálů a obřadů; ze zlatého věku jsou přebírány či jsou jeho odkazem inspirovány politické a kulturní symboly národní jednoty (vlajky, hymny, měna apod.); a odkazy na zlatý věk jsou běžnou součástí veřejných kódů a vzorců, jsou přítomné v nejrůznějších vyobrazeních, v hudbě, v literatuře, v kolektivní paměti, v dokumentech, v jazyce atd.

Odkazy na zlatý věk mají zároveň tu funkci, že v dobách politických a sociálních změn nabízejí tyto vzpomínky jednotlivým lidem, ale i společenství jako celku, materiál, na jehož základě a při jehož „správné“ interpretaci mohou lidé zakoušet příjemné a úlevné pocity stability, stálosti a jistoty, autenticity své kolektivní existence a kontinuity mezi starým a novým. V neposlední řadě pak zažívají také pocity hrdosti na společenství, jehož jsou součástí. Hrdost na společenství, jehož jsou daní lidé součástí, pak může fungovat jako jedna z motivací požadavku na rovné a důstojné jednání s daným národem, který je přece rovnoprávným členem společenství ostatních národů.

Odkazy na zlatý věk se ovšem nemusejí objevovat jen v právě popsané ryze národní variantě, ale ve veřejné kultuře se mohou vyskytovat i připomínky zlatého věku (či věků) lidstva obecně. V takovém případě se odkazuje na ta období lidských dějin, která podle současníků ve vhodné formě ztělesňuje právě ty ctnosti a takovou politickou tradici, ke kterým se současníci hlásí a které považují za klíčové pro aktuální politický řád (loajalita k panovníkovi pro politickou tradici hierarchie; poslušnost vůči Bohu a jeho zákonům pro politickou tradici úmluvy; občanské ctnosti v politické tradici republiky). Vazby a plynulý přechod mezi obecnou oslavou určité politické tradice a mezi oslavou slavných

momentů daného národa jsou dobře vidět v díle Jacquese Louise Davida. David nejprve tvoří plátna zvětšující občanské ctnosti starých Římanů (*Přísaha Horatiů* – 1784, *Smrt Sokratova* – 1787), a když se pak francouzští revolucionáři tyto republikánské ctnosti snaží znovu uvést v život ve své občanské a politické praxi, tak malíř následně zvětšuje i mýtotvorné momenty a postavy revoluce a císařství – *Přísaha v Míčovně*, *Zavražděný Marat*, *Napoleonova korunovace*.

Protikladem, ale zároveň i jistým doplňkem k mýtům o zlatém věku je *mýtus o době temna*, který je většinou úzce propojen s *mýtem o národním traumatu: katastrofě* [Košťálová 2012: 123–130]. Doba temna je jednoznačným protipólem zlatého věku. V době temna národ trpěl, jeho předchozí úspěchy byly pošlapány a zapomenuty a docházelo k marginalizaci národní pospolitosti, která byla dlouhodobě podrobována represím ze strany majoritní společnosti. Ve většině narácí pak doba temna začíná a je přímo způsobena právě národní katastrofou a traumatem. „Takovým traumatem může být ztráta jednoho ze základních etnických atributů – jazyka, sdílené kultury (*etnocida* neboli kulturní genocida), historické vlasti, území předků, *lieux de mémoire* aj.“ [Košťálová 2012: 123].

Národní katastrofa i doba temna slouží jako memento situací a stavů, které již nikdy nesmí nastat a jejichž opakování se je třeba za každou cenu vyvarovat. Mýty o době temna a o národní katastrofě jsou silně spojeny s obrazem nepřitele. Za katastrofu či za dobu temna totiž nikdy nemůže národ jako celek, ale vždy tyto neblahé události a období způsobil v první řadě někdo cizí. V některých narácích a interpretacích se sice lze setkat s tím, že na katastrofě či na trvání doby temna se podíleli někteří z předků (buďto nechtěně, anebo vědomě, přičemž ve druhém případě se jedná o „zrádce a odrodilce“), anebo se uvádí, že při katastrofě nebo v době temna shrály roli některé negativní vlastnosti, které současníci připisují svému národu, nicméně hlavním „viníkem“ katastrofy a doby temna je tradičně Nepřítel. Ovšem národní katastrofa a období temna mohou být také interpretovány jako boží trest [Košťálová 2012: 123–130, 164–170], a to zvláště u těch národů a etnických skupin, u kterých je silný mýtus o vyvolenosti, jako například v případě Arménů či Židů. V takovém případě trest může mít jak podobu přírodních pohrom, tak může mít lidské nositele – národní Nepřátele.

Jakkoli mají doba temna a národní katastrofa jednoznačně negativní konotace, zároveň připomínají i jistou velikost daného národa, neboť ukazují, jaká těžká období a krizové situace národ přežil a jak se z nich vzpamatoval a obrodil, případně jak z nich aktuálně povstává a obrozuje se. Jsou-li mezi kulturními zdroji národní identity zastoupeny mýty

o době temna a o národní katastrofě, pak se často vážou k představám o společném osudu a o obětech, které je pro jeho naplnění třeba přinášet.

Posledním z kulturních zdrojů národní identity jsou představy o společném osudu a o obětech, které je pro naplnění tohoto osudu třeba přinášet. Jak už bylo poznamenáno výše, představy o národním osudu se prolínají s mýty o předcích a o původu, s mýty o vyvolenosti a o zvláštním poslání, se vzpomínkami na zlaté věky. V případě národů, které vznikají okolo určitých etnických jader, jsou pak pro představu o společném osudu velmi důležité tradice *ethnie*, jež je etnickým jádrem daného národa. Ostatně představa o společném osudu je prvkem, který se objevuje již v rámci jednoho ze čtyř základních procesů, v nichž vzniká *ethnie*, totiž v rámci procesu utváření a šíření mýtů o společném původu a osudu. Pro představu o společném osudu jsou zvláště důležité etnohistorie, jejichž součástí jsou záznamy o jedinečných událostech, které se dané *ethnie*/národu přihodily, záznamy o válkách, přírodních pohromách, migraci apod. Zmíněné události jsou popisovány jako něco, co se nepřihodilo nikomu jinému než danému národu/*ethnie*, nebo jsou přinejmenším popisovány jako děje, které pro nikoho jiného neměly tak zásadní význam. Tyto záznamy minulých událostí a dějů pak slouží jako jeden ze základů, na kterých se buduje představa o zvláštním národním osudu.

Neméně důležitou součástí etnohistorií jsou příběhy a legendy o individuálních i kolektivních obětech pro dobro celku, přičemž připomínání těchto obětí a živá paměť na ně slouží jako zdroje etnické a/nebo národní identity a solidarity. Právě specifická vazba mezi osudem a obětí dělá z představy o společném osudu obzvláště silný kulturní zdroj národní identity. *Naši* předci totiž podstoupili oběti, aby *naš* osud mohl být naplněn, a tento již dokonáný akt obětování se je závazkem, kterému nedostát znamená porušit závazky, které plynou z implicitní mezigenerační solidarity daného národního společenství. Nedostát závazku oběti tudíž znamená zamítnutí této solidarity a odmítnutí podílet se na tvorbě společného osudu, což se de facto rovná vystoupení z národního společenství. A navíc oběti, které předci podstoupili, nebyly přineseny jen pro dobro současníků, ale pro dobro všech budoucích generací, a proto současníky obět předků zavazuje nejen do minulosti, vzhledem k předkům samotným, ale i do budoucnosti, protože je přece nemyslitelné být ochoten vykonat pro generace *našich* dětí a vnuků méně, než co udělali vzdálení předci z minulých dob.

Skutečnost, že jsou minulé oběti vnímány jako smysluplné a hodné úcty, je založena právě na tom, že dané skutky jsou interpretovány v rámci dlouhodobé perspektivy po sobě následujících generací. Příběhy

o obětech a o národním osudu jsou provázány se vzpomínkami na zlaté věky a rovněž s představami národní obnovy, obrození a nových zlatých věků, kde ctnosti obětovavších se předků budou znovu součástí každodenní praxe. Přitom ovšem současníci sami sebe skoro vždy vnímají jen jako prostředníky, kteří pomohou kola osudu posunout kousek dál, ale sami naplnění osudu a nový zlatý věk národního společenství nejspíše nezažijí. Oběti, na které se v této souvislosti upomíná, mají nejčastěji podobu položených životů. Jedná se přitom buď o smrt hrdinných jednotlivců, anebo o kolektivní oběti, jež mají polomytickou, až mytickou podobu. Jejich smrt pak připomínají nejrůznější pomníky a památníky padlým. Přestože položení života za vlast bývá vnímáno jako obět nejvyšší a jako takové bývá připomínáno nejčastěji, upomíná se i na oběti jiné. Často se tak heroizuje konkrétní život v prostotě a odříkání, připomínají se osudové volby mezi soukromým štěstím a plněním povinnosti vůči národu, vzpomíná se na utrpení prožité ve vězení či v exilu, na mučení z rukou tyranů apod. Všechny tyto oběti a hlavně upomínání na ně pak zdůrazňují, ba dokonce posilují závazky a povinnosti, které má každý člověk ke svému národu a ke všem jeho členům.

Závěr: kulturní a politická paměť a národní identita

V této části se podrobněji zaměřím na to, jaké funkce plní jednotlivé kulturní zdroje národní identity a jak jsou spojeny s kulturní a s politickou pamětí. Před vlastní analýzou ovšem považuji za příhodné upozornit na dvě skutečnosti. Za prvé vzhledem k tomu, že kulturní zdroje národní identity jsou kontinuálně připomínány, interpretovány a reinterpretovány, tak žádný z kulturních zdrojů národní identity není součástí archivní kulturní paměti, a tudíž se na následujících stránkách budu zabývat pouze kanonickou kulturní pamětí. Za druhé vzhledem k tomu, že předmětem kapitoly je vztah mezi kolektivní pamětí a národní identitou, tak na následujících stránkách budu sledovat potenciál využití kulturních zdrojů národní identity pouze v rámci národní politické paměti a ponechám stranou, jak jsou kulturní zdroje národní identity využívány v rámci jiných politických pamětí⁶⁷.

67 Jelikož jsou kulturní zdroje národní identity součástí společného vědění a společných vzpomínek, které cirkulují v sociální interakci členů daného národa, tak různé sociální skupiny, které v rámci národního společenství existují (třídy, politická hnutí a strany, náboženské společnosti atd.), často zařazují kulturní zdroje národní identity do svých vlastních narácí a interpretací, které podporují jejich vlastní politickou agendu.

Mýty o předcích a o původu posilují pocit kolektivní sounáležitosti mezi současníky i napříč generacemi, neboť společný původ a společní předci jsou tím, co „nás“ bez ohledu na další odlišnosti spojuje. Tento kulturní zdroj národní identity zároveň přispívá k vědomí vlastní jedinečnosti, neboť právě odlišný původ a odlišní předci jsou jedním ze znaků, které vytvářejí a udržují hranice mezi „námi“ a „jimi“. Tyto funkce mýty o předcích a o původu jednoznačně přiřazují do sféry kulturní paměti, jejíž funkcí je zajišťovat vědomí o společné minulosti a vytvářet v dané skupině vědomí vlastní jedinečnosti a jednoty. Mýty o předcích a o původu zároveň plní ještě další funkce. Vzhledem k tomu, že obsahem daných mýtů jsou vesměs hrdinské činy „našich“ předků, tak tyto mýty vytvářejí pozitivní sebeobraz o daném národě a přispívají k pocitům hrdosti na vlastní národ. Mýty o předcích a o původu spolu s etnohistoriemi zároveň v očích členů a členek daného národa dokládají jeho odvěkost a starodávnost, přičemž přesvědčení o dlouhodobé existenci daného národa upevňuje přesvědčení o jeho oprávněné existenci. Posledně uvedené funkce mýtů o předcích a o původu tento kulturní zdroj národní identity řadí zároveň do oblasti politické paměti.

Mýty o vyvolenosti a o zvláštním poslání s ještě větší intenzitou než mýty o předcích a o původu upevňují přesvědčení o vlastní jedinečnosti a posilují hranice mezi „námi, vyvolenými“ a ostatními, kteří vyvoleni nebyli. Vzhledem k tomu, že představa o vyvolenosti je původně spojena s posvátnem, je tento kulturní zdroj národní identity velice podstatnou součástí kanonické kulturní paměti. Mýty o vyvolenosti a o zvláštním poslání, a to ve své náboženské i sekularizované podobě, pak často fungují jako podhoubí reálných politických nároků. Nejčastěji se jedná o nároky na udržení či získání určitého území, ale může se jednat i o prosazení či udržení určitého politického řádu. Díky této své funkci a také díky tomu, že nic neposiluje pozitivní sebeobraz tak intenzivně jako představa, že „my“ jsem vyvoleni, mají mýty o vyvolenosti a o zvláštním poslání nezapomenutelné místo v politické paměti daného národa.

Představa o posvátné domovině spolu s procesy „naturalizace společnosti“ a „historizace krajiny“ posiluje přesvědčení o jedinečnosti a přirozenosti daného národního společenství. Daný národ se od jiných odlišuje mimo jiné tím, že dané území je „jeho“, zatímco ostatní národy mají svoje vlastní území. Představa, že daný národ přeci přísluší krajinu vždy (či přinejmenším odedávna) obýval, a paměť na minulé události, které se v ní odehrály, posilují přesvědčení o přirozenosti a odvěkosti daného národa. Přesvědčení o jedinečnosti a přirozenosti daného národa jsou součástí kulturní paměti, která předává vědomí o společné minulosti

a o společném osudu, i politické paměti, v jejímž rámci tato přesvědčení mohou sloužit jako základ politických nároků na daná území. Díky procesům „naturalizace společnosti“ a „historizace krajiny“ a díky místům, na nichž se odehrály významné činy slavných předků, díky poutím (či turistickým výletům) na tato místa, díky památníkům, jež upomínají na minulé události, a díky stavbám, jež jsou živoucí připomínkou kultury předků i současných obyvatel, se právě krajina, resp. představa posvátné domoviny, velmi intenzivně podílí na předávání kulturní paměti. Zároveň vazba k území považovanému za „naše“ hraje klíčovou roli při ustavování národa jakožto suverénního politického společenství, neboť politická suverenita a monopol na legitimní násilí musejí být vykonávány na určitém jasně ohraničeném území a právě sdílená představa o „našem“ území je jedním ze zdrojů, které legitimizují ustavení geografických hranic politického společenství. V této souvislosti je tedy představa o posvátné domovině součástí politické paměti.

Vzpomínky na zlatý věk národního společenství plní jednak funkci potvrzování jedinečnosti vlastního společenství a hrdosti na něj, neboť zlatý věk byl dobou, kdy národní společenství dosáhlo výkonů, jakých nikdy ve stejné podobě nedosáhl nikdo jiný, a vytvořilo unikátní díla, která nikde na světě nemají obdoby. Představy o jedinečnosti národního společenství jsou v souvislosti se zlatým věkem rovněž posilovány touto skutečností, že zlatý věk je vnímán také jako doba, kdy se v exemplární podobě uskutečňovaly národní ctnosti, a tudíž jako doba, která je vzorem pro současnost i pro budoucnost. V této souvislosti je zlatý věk součástí normativního vědění [Assmann J. 2001: 123–126, Taylor 2004: kapitola 2, Taylor 2007: kapitola 5], které je zásobárnou sdílených hodnot a hodnotových orientací daného společenství. Vzhledem ke *sdíleným sociálněnormativním* představám platí, že ostatní národy mohou být v této souvislosti vnímány jako odlišné mimo jiné proto, že se řídí jinou morálkou, jinými hodnotami [srov. s Barth 1969: 14]. Odkazy na zlatý věk se objevují ve všech třech oblastech, jimiž je tvořena veřejná kultura, a funkcí těchto odkazů je posilovat vědomí o společné slavné minulosti, a tím rovněž i generační kontinuitu. V rámci těchto souvislostí jsou odkazy na zlatý věk jednak jednou z velmi silných součástí kulturní paměti a jednak součástí politické paměti, neboť zmíněné připomínání slavných minulých událostí udržuje a posiluje národní politickou identitu. Zlatý věk a odkazy na něj vystupují jako součást národní politické paměti také tehdy, pokud se objevují v argumentaci podporující určité politické požadavky, případně při výzvách pro politické akce a postupy. Zároveň jsou vzpomínky na zlatý věk podstatnou součástí politické pa-

měti i z toho důvodu, že zlatý věk je vždy zásadní součástí pozitivního sebeobrazu daného národa.

Jednou z funkcí vzpomínek na národní katastrofu a na dobu temna je sloužit jako připomínka situací a stavů, které již nikdy nesmí nastat a jejichž opakování se je třeba za každou cenu vyvarovat. V této souvislosti se vzpomínky na národní katastrofu a na dobu temna stávají součástí politické paměti, neboť slouží pro ospravedlnování současných politických opatření a požadavků a zároveň fungují jako mobilizační hesla a výzvy k politické akci. Obzvláště v situaci, kdy je národní katastrofa a doba temna spjata s jasně definovaným Nepřítelem, tyto vzpomínky zvyšují skupinovou solidaritu a vedou k homogenizaci národa [Košťálová 2012: 123]. V souvislosti se zažíváním situací, které jsou interpretovány jako doba temna či národní katastrofy, se může u dotčeného národa vytvořit mentalita oběti [Košťálová 2012: 124–125], kdy je daný národ vykreslován jako oběť, kterou sice stíhají mnohé pohromy a tragédie, nicméně národ z katastrof a proher vždy vychází jako morální vítěz, na jehož straně je právo a spravedlnost. Tato mentalita oběti se stává součástí kulturní kolektivní paměti a posiluje představy o velikosti a o jedinečnosti daného národa. V souvislosti s politickou pamětí pak mentalita oběti, na jejíž straně je vždy právo a spravedlnost, posiluje představu o oprávněnosti současných politických požadavků. Jelikož vzpomínky na národní katastrofu a na dobu temna připomínají, jaká těžká období a krizové situace národ přežil a jak se z nich vzpamatoval a obrodil, tak tento kulturní zdroj národní identity funguje rovněž jako jeden základů přesvědčení o síle a o jedinečnosti daného národa, což jsou klíčová přesvědčení udržovaná a předávaná kulturní pamětí.

Posledním kulturním zdrojem národní identity je představa o společném osudu a o obětech, které je třeba pro naplnění tohoto osudu přinášet. Uvedený kulturní zdroj funguje jako připomínka národní jedinečnosti, protože nikdo jiný na celém světě nemá stejný osud, případně stejné poslání, jako daný národ. Zároveň je jednou ze základních funkcí mýtu o společném osudu přispívat k sebeuvědomění národní skupiny, neboť tento mýtus nabízí určité hodnototvorné příběhy a jisté atributy, které národ vymezují [Hroch 2009: 190]. Důraz na předky či současníky, kteří se ve jménu národa sebeobětují, a upomínání na závazky, které z těchto obětí plynou, pak posiluje solidaritu daného národa. Pokud jsou v souvislosti s oběťmi vyzdihovány určité hodnoty, pro které se předci či současníci obětují, nebo hodnoty, které obětovavší se ztělesňují, tak minulé oběti fungují jako výzva a připomínka pro dodržování těchto hodnot, čímž se jednak posilují a s minulostí propojují sdílené sociálně-

normativní představy a jednak se tím zvyšuje hodnotová homogenizace (a případně homogenizace jednání) v daném národě. Pokud lze minulé (a případně i současné oběti) spojit s nedobrym a krutým jednáním Nepřítele, pak upomínání na oběti nejenže posiluje homogenizaci národa, ale rovněž upevňuje existující hranice mezi „námi“ a „jimi“. V souvislosti se všemi uvedenými funkcemi jsou představy o společném osudu a obětech, které je třeba pro naplnění tohoto osudu přinášet, součástí kulturní paměti, která zajišťuje vědomí o společné minulosti, případně o společném osudu a na jejich základě vytváří v dané skupině vědomí vlastní jedinečnosti a vzájemné sounáležitosti. Představa o společném osudu a o obětech, které je třeba pro naplnění tohoto osudu přinášet, se stává součástí politické paměti tehdy, když je národním osudem argumentováno v souvislosti se soudobými politickými cíli a když jsou minulé oběti používány jako součást národní agitace či národní výchovy, v jejichž rámci navíc vize národního osudu a těch, co se pro tento osud obětovali, vytvářejí a posilují pozitivní obraz národa o sobě samém.